MAREN M. FREIDENBERG

»VRANSKI ZAKONIK«

NOVI SPOMENIK HRVATSKOG OBIČAJNOG PRAVA*

Ovdje ćemo se upoznati i pozabaviti s jednim novim pravnim spomenikom iz petnaestog stoljeća. To je »Vranski zakonik« — Consuetudini di Vrana. Prvi je na nj upozorio dr Ivan Grgić, ali se nije pobliže zadržao na njemu, niti je dao kakvih podataka o tom novom pravno-povijesnom izvoru.[1] Ali već samo ono što je autor citirao iz toga zakona dosta je da pobudi interes istraživača: »Zemlje koje su se u posljednjih deset godina pretvorile u šumu može svak obrađivati i krčiti i nitko im ne može činiti zapreke, a vilan koji se bude bavio iskrčivanjem i obradbom dužan je donositi svom gospodaru četvrtinu i desetinu ...« Zato sam se zainteresirao za taj novi spomenik seoskih običaja hrvatskog srednjovjekovlja, koji nam, kako ćemo dalje vidjeti, pruža mnogo mogućnosti za upoznavanje života seljaka potkraj srednjeg vijeka.

Potrebno se na prvom mjestu osvrnuti unazad i objasniti u čemu je osobitost toga nalaza i interes koji je on u stanju pobuditi.

Stalno se iz arhiva izvlače i publiciraju u cijelosti ili kao odlomci, regesti i izvodi novi dokumenti za historiju Hrvata. Autor ovih redaka već je imao priliku upoznati znanstvenu javnost s

* Pisac je iz Kalinjina (SSSR).

[1] I. Grgić, Buntovni pokret dalmatinskih težaka 1736—1740. god. Radovi Instituta JAZU u Zadru VI—VII, Zagreb 1960, str. 559, bilj. 23. — Sva nastojanja Uprave Historijskog arhiva u Zadru i drugih prijatelja da se pronađe rukopis koji je Grgić vidio i spomenuo, ali nije naveo nikakvih podataka gdje se nalazi, nisu imala uspjeha. Jedino je nađen Grgićev prijepis na stroju koji je njegova udovica gospođa Ksenija Grgić rado ustupila radi izrade kseros-kopija, pa joj se i ovdje najljepše zahvaljujem, kao i svima koji su mi omogućili da dođem do ovoga teksta. Prijepis se danas nalazi u ostavštini I. Grgića, Historijski arhiv u Zadru.

posljednjim dostignućima iz te oblasti.[2] No ovdje se radi o sasvim osobitu slučaju. Historija srednjovjekovnog društva u Dalmaciji ne može se izučavati bez pomoći zbornika običajnog prava, zakonika, »zakona« ili statuta. Dovoljno je pretpostaviti kakva bi to bila historija bez Poljičkog statuta. Slični zbornici — barbarski leges, statuti, Weistümer — uopće su neocjenjivi za historiju feudalizma bilo koje evropske zemlje; posljednjih godina istraživači su sve više upućeni na njihovo izučavanje.[3] Stvar je u tome što svaki pravni izvor omogućuje da se utvrdi ne samo karakter krivičnog, građanskog ili porodičnog prava već on također odražava nivo pravne svijesti, neke vrsti pravni ideal dotičnog vremena. Ne toliko ekonomsko-socijalna stvarnost (ta se stvarnost javlja u pravnim dokumentima u svojevrsnu prijelomu) koliko predstave društva o samome sebi, pravna saznanja tog društva — to je ono što na prvom mjestu može pružiti svaki zbornik običajnog prava.

Shvatljivo je onda što se u današnje vrijeme, kada je tako porastao interes za opća društvena saznanja, prema socijalno-psihološkom aspektu historije svijeta, ne može izbjeći ta strana duhovne djelatnosti. Potpuno je nemoguće ignorirati spomenike u kojima se tako originalno odražava zbir pojmova o tome kako se čovjek u životu mora ponašati, a baš pravni zbornici kao normativni izvori zaista su takvi.

Međutim izučavanje statuta u svojstvu izvora za historiju društvene psihologije — zadatak je ne toliko današnjice, koliko bliske budućnosti. Zasada, oni se proučavaju samo za karakteriziranje historije društvene strukture i socijalnih odnosa.[4] U tome je analogna i uloga dalmatinskih zakonika ili »zakona«. Oni su se počeli proučavati još od druge polovice XIX st., tako da su svi oni već odavno poznati, izdani i komentirani, a njihovi podaci u znatnoj mjeri uvedeni u znanstveni promet. Ali, interes za njih ne slabi. Može se reći da je nakon rata za njih nastupila »druga mladost«, što se ogleda u ponovljenim publikacijama seoskih za-

[2] M. M. Freidenberg, Novejše publikacii srednevekovyh pamjatnikov Horvatii (1948—1965). Sbornik »Istočniki i istoriografija slavjanskogo srednevekovja«, Moskva 1967, str. 168—169.

[3] Oslanjam se, na primjer, na fundamentalna istraživanja akad. B. D. Grekova o Poljičkom statutu (B. D. Grekov, Poljica, Moskva 1951), s čijim se zaključcima slažu ili ih sve češće osporavaju historičari. Usporedi polemiku protiv mišljenja Grekova o poljičkim plemićima kao feudalcima: J. Marušić, O agrarno-pravnim pitanjima i društvenom uređenju Poljica, Poljički zbornik I (Zagreb 1968), str. 181. i sl.

[4] Vidi npr. istraživanja A. I. Neushina (Voznikovenije zavisnogo krestjanstva kak klassa ranefeodaljnogo obščestva v Zapadnoj Evrope VI—VIII v. Moskva 1956), A. Ja. Gureviča (Svobodnoje krestjanstvo v feodaljnoj Norvegii, Moskva 1967) i Ju. L. Besmertnogo (Feodaljnaja derevnja i rynok v Zapadnoj Evrope XII—XIII v., Moskva 1969).

konika,[5] njihovih komparativnih analiza[6] i izdanju knjiga posvećenih gradskim statutima.[7]

Nas ovog časa zanimaju samo seoski zakonici u koje spadaju: Poljički statut, tri Kastavska zakona (Kastavski, Veprinački i Mošćenički), zakonici Vrbanski, Vinodolski i Trsatski, nakon duže pauze ponovno objavljen Baradin Vinodolski. Na taj način krug tih izvora bio je već davno ustanovljen i nije bilo razloga za pretpostavku da će se taj krug proširiti. Ali najednom evo otkrića koje je učinio I. Grgić. Značenje toga teško je precijeniti.

Treba istaći da mi ne raspolažemo s originalom »Vranskog zakonika«. On nije pronađen, na pristupačnoj kopiji nema arhivske oznake, a traženja su ostala bez rezultata. Mi također ne znamo iz kojeg je vremena rukopis koji je dr Grgić imao pred sobom. Moguće je da to i nije dokumenat iz XV st., nego prijepis iz kasnijeg vremena. Preostaje nam nada da će buduća traženja donijeti uspjeh i u ovom pogledu, a dotle smatram da imam pravo pustiti u znanstvenu javnost ovaj prijepis. Ja to smatram neophodnim učiniti — iako ne raspolažemo s izvornim arhivskim tekstom — iz ovih razloga: prvo — publikacije (radovi) I. Grgića koje su se pojavile u štampi, nisu naišle, koliko mi je poznato, na prigovore s naučnog ili arheografskog gledišta. Njegova naučna savjesnost kao arheografa nije, prema tome, stavljena pod sumnju; drugo — mnogi tekstovi kojima se momentano služimo kao sasvim pouzdanim u stvari su prijepisi XVII i XVIII stoljeća, kada je tehnika i nivo arhivskoga rada bila znatno slabija nego što je to u naše vrijeme, pa nam to ne smeta u korištenju tih prijepisa. Tim je manje osnovano odbaciti prijepis koji je načinjen u naše vrijeme i to od strane jednog poznatog specijalista: treće — čak da u prijepisu I. Grgića i ima djelomičnih pogrešaka, teško je pretpostaviti da bi one mogle bitno izmijeniti smisao teksta, i konačno, kada bude pronađen original (ja ne gubim nadu) bit će mogućnosti, u slučaju neophodne potrebe, objavljivanja popravljenog izdanja »Zakonika«. Uz ove opaske pristupamo analizi zakonika.

On je napisan dosta arhaičnim talijanskim jezikom, ali je usprkos tomu potpuno dostupan za razumijevanje i prijevod. Sastoji se od 38 članova (stavki) relativno kratka sastava. Zbog odsustva originala ne može se ustanoviti da li je podjela na članke nastala inicijativom Grgića ili je ona svojstvena samom tekstu.

[5] Vidi poratno izdanje Vinodolskoga zakona u knjizi D. Janković, Istorija države i prava feudalne Srbije, Beograd 1956, str. 157—168; A. Šepić, Zakon kaštela Mošćenic, Rad JAZU 315, Zagreb 1958.

[6] O. Mandić, Kmetovi u općinama oko Kvarnera od XIII do kraja XVII st., Zbornik Historijskog instituta u Zagrebu sv. 5, 1964, str. 153—205.

[7] A. Cvitanić, Pravno uređenje Splitske komune po statutu iz 1312. godine, Split 1964; Idem, Srednjovjekovni statut Bračke komune, Supetar 1968.

Tekst pojedinih članaka sadrži praznine koje otežavaju razumijevanje smisla (osobito čl. 22); smisao pojedinih članaka bio je toliko nejasan da je to zahtijevalo uvođenje riječi za tumačenje koje su predočene u zagradama. Zaključak je napisan na latinskom jeziku. Na kraju rasprave donosimo talijanski tekst zakonika (koji ćemo u daljem tekstu nazivati VZ). A sada prijeđimo na analizu onoga što nam VZ novoga unosi u naše predodžbe o srednjovjekovnom hrvatskom društvu.

Izučavanje srednjovjekovnih hrvatskih zakonika s obale Jadrana dozvoljava tvrdnju da su gotovo svi oni napisani uslijed prijetnje gubitka starih običaja, a da je neposredan povod za njihovo fiksiranje u pismenu formu neka vanjska ugroženost ili najezda. U Vinodolu je to ustanovljavanje vlasti krčkih knezova, u Kastvu prijelaz pod vlast austrijskih hercega von Walsee (Faveličev); u Poljicima i Vrani zapis nastaje neposredno nakon prelaska pod vlast Republike sv. Marka.[8] — Prema tome može se pretpostaviti da je dio zakonikâ, zapisanih čak u razna vremena, uvjetovan jednim te istim okolnostima, da su one sinhrone u smislu stadija postanka, tj. da niču na istom nivou društvene evolucije. Time se otkriva mogućnost da ignoriramo raznovrsnost njihovih datuma (od XIII do XVI st.) i da ih razmatramo skupno.

Takvo skupno promatranje pokazuje da se u svakom zakoniku ogledaju dva društvena sloja. U jednom su norme i zahtjevi feudalne države stvorene razvojem eksploatacije; tu je spisak seljačkih obaveza — izraz njihove staleške nepunopravnosti. Obilježje toga je da se društvo dijeli na razne socijalne slojeve. U drugom sloju je običaj koji proizlazi iz pretklasnog uređenja, koji fiksira općinski poredak, odnose lišene antagonizma i eksploatacije. U prvom sloju razlikuju se dvije socijalne figure: zavisni seljak i baštinik-vlastelin, »plemić«; u drugom sloju samo je jedna figura, figura običnog općinara. To je eto sjedinjenje dvaju načela, feudalnog i općinskog, što čini karakteristiku svih naših zakonika. Nama je moguće da ih razdijelimo, klasificiramo na nekoliko skupina, prema stupnju bliskosti jednom ili drugom sloju općinskih normi, koje nisu izobličene kasnijim feudalnim naslagama. Među »najopćinskijim« ističu se Poljički statut i statut Ninske lige (saveza),[9] u kojima centralno mjesto zauzimaju pitanja vezana uz

[8] Čak u najnovijem mišljenju koje je izrekao V. Mošin o tom da prvotna kodifikacija Poljičkog statuta dolazi na prekretnici iz XI i XII st., pojavljuje se i misao da se statut formira pod utjecajem vanjskih prilika, dolaska Hrvatske pod vlast Ugarske (predavanje »Najstariji rukopis Poljičkog statuta«, držano u jesen 1969. god. u Institutu slavjanovedenija i balkanistiki u Moskvi).

[9] P. Karlić, Statut Lige kotara ninskoga, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, sv. XII, Zagreb 1912, str. 289—298.

životne potrebe seljaka, njihovih nasušnih potreba, u kojima je većina članova (stavaka) posvećena figuri općinara te sadrži norme župnih, susjedskih i zadružnih međuodnosa. Poljički se statut u svojoj vrsti može, što više, smatrati »općinskim obrascem« za ostale zbornike običajnog prava. Nešto je dalje grupa zakonika iz istočne Istre, među njima Kastavski i Veprinački statuti. U njima je autonomija općine sužena, a kompetencija baštine porasla; svi seljaci (a ne samo kmetovi kao u Poljičkom statutu) nalaze se u stanju zavisnosti, svi su oni obvezani plaćati »činž«, a najvažnije je to što oba statuta, i Kastavski, a osobito Veprinački, govore o općinskim poslovima znatno kraće, kao da ih ne zanimaju; kod njih postoji drugi kut gledanja na selo, njih ovdje interesiraju samo njihovi predmeti: obaveze kmetova, način ispunjavanja obaveza, spisak renti. Odatle u njima kratkoća, tako primjetna u usporedbi s Poljičkim statutom koji ima 125 članova, dok ih Veprinački ima svega 36. Zakonici kao da se razvijaju u pravcu feudalnih urbara.

Prijelazni stupanj između »općinskog obrasca« i urbara čini Novigradski zbornik. S jedne strane u njemu je mnogo podataka o svakodnevnom životu seljaka, o tome kako treba istjeravati stoku na pašu, dijeliti rojeve pčela, nadoknađivati poljske štete; ni u jednom drugom zborniku seoskog prava (pa čak ni u Poljičkom statutu) nema tako podrobnih podataka o razdiobi zadruge, o tome kako otac postupa s neposlušnim sinom — njemu daju samo motiku, sjekiru i konopac (»vrv«!) — kako se pri dijeljenju imovine uzima u obzir uzrast (»po zubima«), kako dojenčetu sipaju zrna u košulju njegove majke. No s druge strane nigdje se tako detaljno ne propisuju dužnosti, činž, tlaka kmeta, kao u Novigradskom zborniku. To je veoma dvostran dokumenat koji fiksira postupan rast feudalnih elemenata u običajnom pravu. Preostalo je samo čekati da u nekom od idućih zakonika to »feudalno načelo« konačno pobijedi.

I eto takav je zakonik nađen. To je »Vranski zakonik«. Njegovo mjesto u redu ostalih zbornika običajnog prava jedinstveno je ne samo zato što je on nađen poslije svih drugih, nego i zato što on kao da zatvara evolucioni redoslijed razvitka hrvatskih srednjovjekovnih zakonika, on je posljednja karika tog razvoja. Posljednji sasvim bez obzira na vrijeme — kronološki on je čak mlađi od većeg dijela Poljičkog statuta — nego po razini odnosa koji su u njemu fiksirani. Posljednji je zato što on omogućuje da se zatvori lanac promjena koje su se dešavale u običajnom pravu srednjovjekovne Dalmacije u ovom pravcu — od »općinskog obrasca« do urbara. Nadam se da ćemo to u našem daljem razmatranju dokazati.

Seljak, koji je dospio u centar pažnje sastavljača VZ, nazvan je vilanom, tj. zavisnim, ali taj njegov zavisan karakter ne smeta općinskim vezama zato što je on uključen u sistem općinske organizacije.

Kada vilan odlazi s mjesta na kojem je dulje živio i ostavlja imutak, njemu pripada pravo na kompenzaciju, koje razmjer određuju tri procjenitelja (stimadori), a njih biraju sami seljaci iz svoje sredine. Taj njihov izborni karakter ne dopušta sumnju o autonomiji općine u imovinskim pitanjima. Ta autonomija je dobro poznata mjesnom pravu u Dalmaciji. U Poljicima zovu se »cinci«, koji procjenjuju naknadu za plemenšćinu ili za ozljede (st. 51e, 35v, 40), na otoku Braču su to extimatores, ocjenjivači poljske štete (St. Brach. I, 4; Ref. Brach. I, 48, III, 8), u Trsatu »štimaduri«, koji se staraju o ispravnosti tržišnih mjera (St. Trsat., 65). Naš zakonik još jednom potvrđuje univerzalnost te općinske institucije.

Analognu općinsku pojavu i široko rasprostranjeno i u gradu i na selu predstavlja kolektivno jamstvo, odgovornost svih članova naselja za prijestupe na njihovu području. Tako čl. 31. zahtijeva da u slučaju krađe svi stanovnici mjesta u kojem se dogodila krađa pođu »u trag« (alla trazza) i pomažu jedni drugima pri hvatanju prestupnika.[10]

U selima oko Vrane ima i takva kategorija općina kao što je »posoba«, koja je sastavni dio lige. O njoj i o drugima pisano je mnogo i iscrpno. Razmatrajući problem previsokih novčanih kazni u Ninskoj ligi (kazna od 300 lira uzimala se za krađu srpa, kape, vilice, ožega i drugih domaćinskih sitnica — potpuno neshvatljiva činjenica),[11] mislilo se da lige imaju analogiju u gildama i cehovima zapadnoevropskog srednjovjekovlja,[12] te su objavljivani novi statuti.[13] Prema tome pri izučavanju te institucije mora se uzeti prisutnost tradicije. Po mojem mišljenju izgleda da su lige i posobe interesantne prije svega zbog toga što one prikazuju još jedan obrazac (tip) općinske organizacije, pa što više još jednu formu u kojoj nastupa teritorijalna općina. Istina, u njoj ne vidimo tako važnog elementa koji obično spaja, učvršćuje svaku općinu — opću, zajedničku pripadnost zemlje, ali se i to, kako mi

[10] Usp. analogne propise komunalnih statuta: St. Scard. 138; St. Sib. VI, 80; Ref. Sib. 227; Ref. Jad., 9.

[11] P. Karlić, op. cit., 43; I. Strohal, K. Kadlec, Recenzija o Karlićevoj publikaciji u »Mjesečniku Pravničkoga društva«, 39, knj. I, str. 278—282, 347—352; knjiga II, str. 833—837, 934—938.

[12] Đ. Ljubić, Lige i posobe u starom hrvatskom pravu i njihov odnos prema Poljičkom statutu, Rad 240, (1931), str. 2—76.

[13] Osim publikacije I. Grgića u Zadarskoj reviji 1955, br. 4, vidi također B. Desnica, Jedan krajiški statut i nekoliko priloga za proučavanje »liga«. Magazin sjeverne Dalmacije, Split 1935.

se čini, može objasniti: zna se, u dalmatinskom selu već su postojala dva tipa općinskog kolektiva — i rodbinski i susjedski. Rodbinske grupe (zadruge, »bližike«, »vjerna braća«, parentes) imale su pod svojom kontrolom plemenštinu; susjedski pak kolektivi (zaseoci, sela, općine, župe) kontrolirali su općinsko zemljište (pašnjake, livade, šume).[14] Postojanje dviju zajednica u selu koje se dopunjuju općinskim sistemom pri kontroliranju zemlje isključivalo je pojavu još jedne slične organizacije. Prema tome, mi i ne vidimo u ligi zemljišne svojine zato što se njezina kompetencija ograničava jedino sudsko-administrativnim funkcijama.[15]

Naš izvor VZ opet ponavlja da su posobe manje lige, da se one identificiraju sa selima, »... o posobama u vranskim selima...« (čl. 7), i da u njihovu kompetenciju spada kažnjavanje zločinaca, istina samo do 10 lira od svakog. Napomenimo da su u ninskom statutu globe dosezale do 400 lira i da naš izvor znatno smanjuje taj nivo (može biti da je to u vezi s tim što se visoka justicija nalazila u rukama lige a ne zaseoka).

Tradicionalni elementi općinske organizacije — okućnice i općinska zemlja, sudeći prema tekstu VZ, više ne podliježu općini; to je prešlo u feudalno vlasništvo. Okućnice — sorte — istupaju kao zavisna vlasništva (čl. 1—2), pa čak i zemlja obrasla šumom pripada posebnim vlasnicima (gospodi, patronima) ili komuni (u konačnoj liniji mletačkoj vladi). Čovjek ih može koristiti za oranje, ali samo kao zavisni posjed, a pravo slobodna uzimanja ne postoji. Nema čak ni prava na slobodan lov ptica i ribolov na Vranskom jezeru, a onaj tko se hoće time baviti, dužan je svaki put tražiti dozvolu od skupljača prihoda. Nestajanje slobodne seoske općine, točnije njezin prijelaz pod vlast feudalaca, izrazito je fiksirano u VZ.

Odredimo sada postojeće tipove agrarnih odnosa u selu. Dalmatinsko selo u srednjem vijeku poznaje dva oblika zavisnog posjedovanja — kolonat i kmetstvo (vilanstvo). Njihova shematska karakteristika u najopćenitijim crtama svodi se na ovo: Kolonat se formira prvenstveno (ne isključivo) u bližoj okolici grada, u domeni vinogradarstva i vrtlarstva; utemeljivanje vinograda jedna je od primarnih obaveza kolona. Kmet je naprotiv najčešće vezan za svoju parcelu (sors, sorte, ždrijeb) koje čvrsto određen karakter svjedoči o njezinu općinskom podrijetlu. Okućnica može biti 32, 30, 20, čak i 15 gonjaja (površinska mjera) — to nema značenja:

[14] M. M. Freidenberg, Srednovekovaja dalmatinskaja »liga« — forma obščinnoj organizacii krestjanstva. »Tezisy dokladov i soobščenii Desjatoj Rižskoj sessii simpoziuma po agrarnoj istorii Vostočnoj Evropi«, Riga 1967.

[15] I. Grgić spominje ulogu liga i posoba u samoupravi, koja se postizala sklonošću vlasti u policajnim i sudskim funkcijama. Usp. I. Grgić, O ligama i posobama, Zadarska revija III (1955), str. 1—2.

u raznim selima, na tlu različitih kvaliteta ona može biti sad manja, sad veća, ali sama činjenica čvrstog fiksiranja njezina razmjera svjedoči o održavanju jednakosti u općini, određene egalitarne tendencije. Okućnice se najčešće primjenjuju na oranicama. Upravo za takav ždrijeb-oranicu (a ne s neodređenom »pecia« — zemljom pod vinogradom), vezan je kmet sa svim njemu prisutnim svojstvima. Spomenimo ova svojstva prema dva istaknuta dokumenta XV i XVI st. — Zadarskom katastiku[16] i Novigradskom zborniku: to je tlaka, fiksirani, a ne napoličarski činž (novčana feudalna renta), pokloni koji simboliziraju izvjesnu osobnu neravnopravnost kmeta, izvjesna sudska zavisnost kmeta od vlastelina.

Prema tome, shematizirajući, možemo u dalmatinskom selu utvrditi postojanje dvojake zavisnosti:

1) vinogradarstvo = raskomadano zemljište (pecia) = kolonat;

2) zemljoradnja = zemljište, oranica = kmetstvo.

Nakon publiciranja Zadarskog katastika bilo je zamijećeno da su ta dva tipa zavisnosti također odijeljena i prostorno, šta više da je granica među njima »kao nožem prerezana«.[17] Kolonat se lokalizira u blizini grada, a kmetstvo na njegovoj daljoj periferiji. Preostaje nam ustanoviti kojoj kategoriji pripada vranski vilan. Je li on kolon ili kmet? Na prvi pogled stvara se dojam da je naš vranski seljak nejasno određeni prijelazni tip. Naime, s jedne strane a) on je nazvan vilanom, iako je vladajuća talijanska terminologija tog vremena odlično poznavala termin »colono« kao i to što se pod tim razumijeva (Novigradski zbornik poznaje npr. samo kolona). Pošto VZ ne upotrebljava termin kolona, proizlazi da vranski seljak nije identičan s kolonom; b) zemljište koje vilan obrađuje naziva se »sorte« — ždrijeb; c) »vilan ne može raditi bez vola« glasi čl. 18, pa prema tome proizlazi da njegovo osnovno zanimanje leži u oblasti zemljoradnje; d) prvo što se spominje kao čisto poljoprivredna kultura jest žito (čl. 23); e) vilan je podložan svim onim obavezama koje ima i kmet u Novigradu, Ljupču i drugim mjestima zadarskog okružja u kojem kmetstvo cvjeta, tj. 12-dnevnim kulukom u godini (čl. 8), novčanim i naturalnim davanjima (čl. 29); to su značajke koje upućuju na zaključak o kmetskoj prirodi vranskog vilana.

Ali ima i suprotnih crta. To je značajna uloga koju igra vinogradarstvo i maslinarstvo u životu sela: svaki vilan u toku 4 godine obavezan je posaditi 100 mladica maslina (čl. 1), zatim jedno od velikih ograničenja imovnih prava vilana je zabrana prodaje

[16] S. Antoljak, Zadarski katastik 15. stoljeća, Starine 42, (1949), str. 371—417.

[17] I. Grgić, Recenzija Zadarskog katastika, Zadarska revija 1953. str. 220.

vina (čl. 4, 5). Ako vilan oboli ili zapadne u bijedu, to je već prva šteta koju on može pričiniti vlasniku zemlje prekidom obrađivanja vinograda (čl. 19); glavni je vid štete u vinogradima i vrtovima (čl. 24); na detaljan je način regulirano kako treba odvoziti lozu u čokotima (čl. 22). Ipak sva kolonska obilježja vranskog seljaka ograničena su na njegovu čvrstu vezu s vinogradarstvom. Nema komadanja zemljišnog posjeda ni obaveza zasađivanja vinograda, ni roka posjedovanja.[18] Možda vransko okružje baš karakterizira znatna prevaga intenzivnih kultura? U osnovi, pak, vranski vilan je tipičan kmet, i postojanje u VZ rente koja je obična za kmetove »četvrtine i desetine« (el quarto et decimo) upravo to potvrđuje. Dodajmo još samo to da ma kakve bi se našle razlike u obliku vilana, njegovu čisto dalmatinsku osobinu predstavlja osobna sloboda, njegova sposobnost da uvijek može slobodno otići sa zavisne parcele.

Ali tko ostvaruje eksploataciju vilana? Neočekivano se pred nama pojavljuju ne jedan nego dva nosioca te eksploatacije. Prvi, to je privatni vlasnik, kojega najočitije predstavlja osoba tzv. feudatarija. Feudatariji, opisani u Zadarskom statutu[19] i u Katastiku XV st., to su vitezovi na službi u komuni ili Republici, posjednici 3—7 ždrijebova, korisnici seljačkih renti. To je jedan od najbliskijih socijalnih tipova dalmatinskog života u odnosu na zapadnoevropski feudalni svijet. U VZ oni imaju podudarne karakteristike. Feudatarij je zemljovlasnik na čijim zemljama rade vilani (čl. 6, 12), korisnik je »četvrtine i desetine« od vilana (čl. 9, 10). U to vrijeme feudatarij kao da je feudalac drugog reda, koji zajedno sa seljacima (ne samo sa zavisnim nego sa svima — u čl. 23. je rečeno: »... svaki je obvezan«) ima dužnost raditi na navodnjavanju.

Ali postoji moćniji nosilac eksploatacije — mletačka država, u koje ime istupaju skupljači poreza (datieri). Historija toga kako Republika sv. Marka preuzima u svoje ruke komunalno i patricijsko vlasništvo u Zadru nakon 1409. god. dobro se ilustrira u Zadarskom katastiku. Tu na naše oči dolazi do znatnih promjena vlasništva. Zemlje, kuće, trgovačka poduzeća zadarskih plemića prelaze u vlasništvo mletačke uprave i postaju predmet centraliziranog oporezivanja. A kako se to oporezivanje provodi u odnosu na seljake, o tome detaljno govori VZ.

U ime Republike poreznik provjerava da li su seljaci udovoljili obavezi sadnje 100 mladica maslina i to ubilježava u svoje knjige (čl. 1), on izdaje dozvole za lov na ptice i ribolov na Vran-

[18] M. Medini, O postanku i razvitku kmetskih i težačkih odnošaja u Dalmaciji, Zadar 1920.

[19] St. III, 89; I. Beuc, Statut Zadarske komune iz 1305. godine, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci II (1954), 572—573.

skom jezeru (čl. 11, 13), realizira vinski ban (= dužnosti u vezi s vinarstvom) od travnja do kolovoza (čl. 5), utvrđuje pravo vlasništva na zemlju na kojoj žive vilani (čl. 6, 12), prikuplja novčanu i naturalnu zemljarinu (prihod od zemlje, čl. 29). U isto vrijeme njemu je dužnost da bude brižljiv domaćin i da pazi kako ne bi doveo seljaka do bijede uzimanjem vola u zalog (čl. 18). Prema tome on vrši i funkciju državne i feudalčeve administracije i eksploatacije, koje je on nosilac, a ta se eksploatacija ostvaruje u okviru običnog feudalnog posjeda, kojem je vlasnik mletačka država.

VZ nas upoznaje ne samo s historijom dalmatinskog sela nego nam otkriva i nepoznanice iz života grada. Ali ovdje se ne radi o onom dobro nam poznatom primorskom gradu koji je poznat kao komuna i koji stoji na prvom mjestu u historiji Dalmacije. To je drugi, maleni grad, koji se nalazi podalje od mora i od trgovačkih putova. Historiji toga i takva grada istraživači su posvećivali malo pažnje, pa je prema tome on interesantan za proučavanje.

Takav mali grad iz unutrašnjosti je Vrana koja se javlja u raznim vidovima. Prije svega Vrana je vojno utvrđenje na koje se oslanjaju kako feudatariji — stari, od zadarske komune preostali sloj vojnog staleža — tako i nova vojna snaga uvedena od Mlečana — najamnici (stipendiarii). Godine 1428. vransku je posadu sačinjavalo 50 vojnika,[20] koncem XV st. bilo ih je do 100 (turska opasnost zahtijevala je dalje povećanje vojne snage).[21] VZ veoma škrto govori o vojnoj ulozi Vrane, njegov se zadatak ograničava na to da regulira odnose u seoskoj sredini, a ne da karakterizira vojni poredak. Život seljaka slabo je povezan s tvrđavom, na njima samo leži obveza da jednom u četiri godine obnove zalihu drva u tvrđavi (la munizion della legna, čl. 16). Izaziva čuđenje to što VZ nigdje ne spominje obavezu vilana da popravljaju tvrđavu. Poznato je da se na čelu tvrđave nalazio kaštelan, u velikim ih je bilo po dva; prema tome Vrana nije spadala među velike centre. Naš izvor i ovdje ističe na prvom mjestu sudske funkcije, naime kaštelan ima pravo primati apelacije na rješenja mjesnog suca (čl. 26).

Znači da je Vrana još i sudsko-administrativni centar. Tu se nalazi stalni sud (čl. 27), sastavljen od dvojice sudaca i podsuca (čl. 25), podčinjen kaštelanu. Predviđena je mogućnost da se vranski suci suprotstave višim vlastima i u tom slučaju njihove se kompetencije ograničavaju (čl. 27). Šta znači ta mogućnost suprot-

[20] M. Šunjić, Stipendiarii veneti u Dalmaciji i Dalmatinci kao mletački plaćenici u XV vijeku, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XIII, Sarajevo 1962, str. 255.

[21] S. M. Traljić, Vrana pod turskom upravom, Radovi Instituta JAZU u Zadru IX (1962), str. 338.

stavljanja višim vlastima? Je li to ostatak nekadašnje autonomije Vrane? Uostalom čak ako je ta autonomija i postojala, ona je sad prošla: Vrana se ne smatra komunom nego »burgom«, tj. gradskim predgrađem (u smislu potčinjene uloge koju su u dalmatinskim komunama igrali ti burghi, borghi), a njezino pučanstvo isto kao i okolni seljaci obvezani su kolektivnim jamstvom — morali su zajedno odlaziti na »gonjenje traga«, tj. tražiti prijestupnika (čl. 31).

Demografski lik Vrane nije jasan; etnička pripadnost njezinih stanovnika, njihovo podrijetlo i broj — sve to ostaje nepoznato. Postoje samo podaci da se je ovdje u prvoj polovici XVII st. nalazilo preko 200 kuća,[22] ali ti su podaci previše daleko od našeg vremena, odvojenog cijelim nizom značajnih demografskih promjena (ratovi, migracije) da bi ih mogli uzimati u obzir.

Vrana je prvenstveno naseljena zemljoradnicima. Naš izvor kao i drugi dokumenti ne spominju u njoj postojanje zanatlija.[23] U administrativnom i privrednom pogledu njezini se stanovnici stalno izjednačuju sa seljacima iz okolnih sela — oni su podjednako vezani za svoje sesije, mogu ih prodavati i raspolažu pravom na kompenzaciju, daju na njih daće (čl. 2, 29); u jednakoj su mjeri potčinjeni vinskom banalitetu (dužnostima u vezi s vinarstvom — čl. 4), opskrbom tvrđave drvima (čl. 16), vezani su uz vinograde i vrtove (čl. 24); sve životne situacije u kojima susrećemo stanovnike Vrane ne nose gradski nego seoski, zemljoradnički karakter.

U tom smislu Vrana je najsavršeniji obrazac tendencije koju nalazimo u primorskim komunama — tendencije zadržavanja zemljoradničkih elemenata u sastavu grada. U gradovima koji vode veoma aktivnu sajamsku djelatnost postoji zaista znatan međusloj zemljoradnika-građana, tijesno povezanih sa zemljom. Oni su stalno zauzeti vinogradima, vezani su za stočarstvo, obrađivanje zemlje za njih nije dopunski, drugostepeni nego osnovni izvor opstanka. Uostalom oni pomalo i trguju, pomalo se bave prevozom robe na svojim barkama i »skabama«, možda čak ponešto sudjeluju i u trgovačkim društvima, ali svoj glavni prihod vuku od zemlje. Po mojem uvjerenju brojnost tih ljudi u primorskim gradovima rezultira iz njihova trgovačkog karaktera: u gradu koji je živio prvenstveno od izvoza proizvoda tuđeg rada (koža, meso, vosak, vuna) i koji nije stvarao svoju naširoko zasnovanu zanatsku osnovu — socijalna struktura postajala je jednostrana; brojnost trgovačkih elemenata u njemu nije mogla biti znatna, pa su demografske praznine u organizmu grada popunjavane okolnim seljaš-

[22] S. M. Traljić, op. cit., str. 338.

[23] »... do sada poznati izvori ne govore ništa o obrtima u gradovima turske Dalmacije. Zato se s pravom može tvrditi da ih nije bilo, barem ne u većoj mjeri, nego možda samo za najnužnije potrebe...« — Ibid., str. 348.

tvom. Zato je broj seljaka-zemljoradnika u sastavu grada oduvijek bio značajan.

Uostalom ima razloga smatrati da je poluagrarni karakter gradova ne samo dalmatinska nego i balkanska specifičnost.[24] U tom smislu unutrašnji, kontinentalni grad osobito je karakterističan. On čak nije imao trgovačke osnove, njega nije izdržavala tranzitna trgovina. Podaci iz historije Vrane upravo su značajni po tome što oni potvrđuju tendenciju koja se nazirala i razotkrivaju zavjesu nad životom malih kontinentalnih gradova.

Ni stanovnici Vrane nisu samo ratari i vinogradari; oni također i trguju. Trgovački interesi njezinih stanovnika dospjeli su prilično jasno u sferu zainteresiranosti sastavljača VZ. Već od prvih se članaka vidi da je Vrana tržnica vina na kojoj istupaju ne samo njezini vlastiti stanovnici nego i poreznik. Pri tome vino koje se prodaje na njezinoj tržnici može biti ne samo domaće nego i dovezeno sa strane (vin ... forastier). Tu se može naći stalni promet vinom (čl. 4, 5). Moguće je da se vino prodaje i u bačvama, tj. »en gros«, ali ipak je najbrižljivije regulirana sitna trgovina na malo, naime prodaja u gostionicama (tavernama). Postoji ovdje zanimljiv običaj — da od svake bačve vina vranski sudac mora dobiti 2 solde, koje mora na licu mjesta, u toj istoj gostionici, zapiti; ako li od pića klone, onda dobiva samo 1 soldu i ništa više (čl. 37). Dakle, potrošnja vina vrši se na ovaj način ne izvozom nego na licu mjesta.

Vrana je također i tržnica mesa. Predviđena je mogućnost ne samo prodaje govedine nego postoje i klaonice (beccaria — čl. 33). To znači da se ovdje specijalno dogonila stoka, postojao je mali broj ljudi koji se bavio klanjem stoke i deranjem kože; dakle, postojala je prodaja koža za izvoz, vjerojatno u zadarski kraj. Prema tome Vrana je bila posjećivana od ljudi sa strane. Može se pretpostaviti tko i zbog čega boravi u gradu: to su Vlasi — stočari, slobodni seljaci, vezani samo za svoj »katun«, te zavisni i oni koji su potpadali vlastelinu (čl. 15). Oni ovdje dolaze da bi se koristili mjesnim mlinovima za mljevenje maslina i da bi dobili kredit (mnogobrojni članovi statuta primorskih gradova zabranjuju davanje kredita »Sclavi« tj. okolnim seljacima) — čl. 15 VZ govoreći o tome ima svrhu ozakoniti oduzimanje imetka nesposobnom dužniku.

Organizacija kopnene trgovine prema unutrašnjosti poluotoka malo je poznata. Ipak VZ daje o tome zanimljive podatke. Ispostavlja se da je između Vrane i Zadra organiziran prijenos (pri-

[24] To se posebno jasno potvrdilo u vrijeme međunarodne konferencije o problemima balkanskoga grada XV—XVIII st. u Moskvi mjeseca ožujka 1969.

jevoz?) robe. Za prijevoz jednog »kara«[25] do Vranskog jezera (po svoj prilici od Zadra — 33 km) uzimala se jedna solda (čl. 28). Prema tome Vrana se javlja u svojstvu tranzitne stanice na putu koji je Zadar povezivao s njegovom kontinentalnom pozadinom. Ali posebnu osobitost trgovačkog života Vrane predstavlja postojanje sajma (fiere) na njezinu području, na području njezina »kontada«. Svi stanovnici vranskog okružja oslobođeni su plaćanja takse na sajmu (čl. 14), dok su svi oni »iz drugih gradova« (»tko nije iz Vrane, njezina kontada ili distrikta«) obvezani plaćati takse u razmjeru 5 posto (»1 solda na 1 liru«) i to za svaku prodanu ili kupljenu robu. Sajam traje 16 dana — 8 dana prije i 8 poslije blagdana sv. Jurja (čl. 16).

Ta je osobitost važna i zanimljiva zato što se u razvoju dalmatinskog sela sa sigurnošću može utvrditi postojanje mjesnog sajma, a to znači da je zasićenost robnih odnosa bila svojstvena tom selu (visoka uloga seoskog zanatstva, povezanost ribolova s ribarnicom i solarstvom, povezanost seljaka s morem).[26] Teškoća je samo u tome što se o tim tržnicama može suditi samo na osnovi posrednih podataka, o njima se moglo samo nagađati. Vrijednost VZ je između ostalog i u tome što on sve te pretpostavke o ovom pitanju stavlja na čvrsto tlo. Dalmatinsko selo i grad bili su povezani ne samo tradicionalnim dobro poznatim vezama po tipu primorska komuna — njezin prostrani distrikt, nego i malo poznatim vezama skrivenog tipa: »gradić — i okolna sela«.

Eto takva svjedočanstva saopćava novootkriveni spomenik običajnog prava iz okolice Vrane: o socijalnoj strukturi dalmatinskog društva, o svakodnevnom životu sela, o gradu. Ostaje da se doda još samo to da on fiksira stanje društva u veoma zanimljivu trenutku pred sam početak turskih najezdi, ratova i pustošenja. Historija XV st. obično je »obojena« posljedicama turskih ratova, upadima, razaranjima, demografskim promjenama, migracijama. Osobitost VZ je u tome što on daje trenutnu sliku društva (iako veoma ograničena razmjera) neposredno pred početak svih tih promjena.

[25] »Carro« (»kola«) iznosila su približno 2.000 litara (usp. I. Šišević, Računanje obujma broda u Dubrovniku XVI vijeka, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku I, Dubrovnik 1952, str. 166).

[26] Opširno o tom vidi u našem članku »Seljak i gradsko tržište u Dalmaciji XIII—XV st., Zadarska revija 1970, str. 345—352.

PRILOG

[VRANSKI KMETSKI ZAKONIK]

(Consuetudini di Aurana)

1—0. Che tutte vigne et olivari et altri albori frutiferi piantano i detti vilani, possono vender o ver donare per suo bisogno e lassare per anima sua, con questo patto, che cadaun vilan sia tenuto piantar olivari cento in spatio de anni quatro, altrimente non habbia benefitio del presente Capitolo, et debbiano dar in nota al datier quando haveranno fatto il suo debito.

2—0. Item che tutte case ó ver horti, haveranno fatto i detti villani, partendose loro dalla Aurana, dalle ville, et venendo a star altri vilani... quelle sorte, se debia tior tre stimadori, i quali debiano stimar le dette case et horti, et quello che sará stimado o per doi d'essi d'accordo, colui che venirá a star su le sorte, debbia pagar la detta stima a colui che si partirá.

3—0. Item che alcun vilano non sia tenuto pagar de alcun horto ó frutto alcuna cosa ad alcuna persona si de comun come de feudatarij.

4—0. Item che alcun vilano dalla Aurana o del suo distretto non possa vender vin a spina da S. Zorzi de April fin a S. Maria d'Agosto, salvo possa vender á mozo et mezo mozo.

5—0. Item che li datieri dall'Aurana non possano vender vin a spina salvo da S. Zorzi d'April fin a S. Maria d'Agosto, et anco possano vender dopo S. Maria, non essendo altro vin in borgo ne terrier ne forastier.

6—0. Item che i datieri ne i feudatarij non possano cazar via alcuna vedova ne pupilli orfani, salvo per caso de rebelli per violar donne o per brusar case, e facendo el suo dover e lavorando ben i terreni, vigne e olive, non li possa cazar, ma altramente facendo possa cazarli con saputa licenza de S. Sig-ri Magnifici Rettori di Zara.

7—0. Item che le possobe delle ville dell'Aurana possa cadauna possoba condanar malfattori, che fossi trovadi fra loro fine a L 10 per cadaun malfattor.

8—0. Item che i villani de comun sono tenuti lavorar 12 giorni all'anno a i datieri.

9—0. Item che i terreni, che sono al paludo, passando anni tre, che i non fossero lavorati, cadaun li possa laorar et niune non li possa contradir et debbiano dar el quarto et decimo quelli che laoranno a spetial persone, a i só Patroni, e quelli che laorano per comun, a i datieri dell'Aurana.

10—0. Item che li terreni, i quali fossero stadi bosco ammi X continui, ciaschedun li possa laorar et disboscar, e nissuno non li possa dar impazo ne contradier, e debia dar el quarto et decimo il Vilan che laorará e desboscará al suo Patron.

11—0. Item che vorá pescar in Lago debbia esser d'acordo con el datier dell'Aurana et altramente non possa pescar senza licenza del datier secondo usanza, intendendose non possano pescar tutto l'anno senza licenza o si non saranno d'acordo con el datier.

12—0. Item che li datieri ne i feudatarij non possano cavar ne cazzar alcun Vilan fuora della sorte, et questo se non megliora a tuor miglior vilan, et sempre questo sia con licenza di Magnifici Rettori di Zara, che saranno per il tempo.

13—0. Item quelli che voranno oselar alle pantere, sono in lo Lago, siano tenuti di dar para doi de oselle all'anno ai datieri oselando.

14—0. Item che alle fiere del contá dell'Aurana nissun laorator ne altri che stanno in lo ditto contá non sia tenuto di pagar datio delle robbe che nasseno sul ditto Contá vendedole ó comprandole.

15—0. Item che ciascun habitator dell'Aurana e del suo contado possa sequestrar robbe de cadaun forestiero per suo debito, salvo chi vien a masinar o ver a tenzer, e cadaun Vilan o vero murlacco se pol retegnir un per l'altro, essendo d'un Patron o ver d'una cahona, reservandi sempre i salvi condutti e debiti di comun, che precede tutti i altri creditori.

16—0. Item che i Vilani del borgo dell'Aurana e del tutto suo contado voleno esser tenuti e sono contenti renovare la munition della legna del Castel dell'Aurana ogni quattro anni, benché non era usanza, ma sono contenti per benefitio di S. Marco rinovarla ogni quattro anni, in capo di detti quattro anni, mettendo summe due per cadaun vilan dell'Aurana e del suo contado, e che la monicion vechia delle legne se debia partir fra coloro che haveranno portate le legne, cio é refatta la monicion nova.

17—0. Item che quelli dell'Aurana e del suo contado non possono tenir mesure salvo quelle dell'Aurana sotto pena de L 2 per cadauna misura, la mittá a S. Marco et altra mettá al accusator.

18—0. Item che alcuno che dié haver dai Vilani, non possa tor per pegno alcun bó, habiando el vilan altro de che pagar, e cosí i datieri come altre persone per esser questo in benefitio di S. Marco, perché il vilan non pó lavorar senza i boi.

19—0. Item che venendo alcun povero vilan in malatia e in povertá sí che non possa zappar le vigne per se ne per altra persona per anni tre continui, non se li possa dar inpazo per fin anni tre, e da li inanzi sia in libertá del Patron del terren, non lavorando le dette vigne i detti tre anni, poterli tor le dette vigne.

20—0. Item che ogni concambio fosse fatto dei terreni o ver d'altro passado anni 15 sia fermo, e rato, e nissun non possa dar inpazo ne molestia.

21—0. Item chi havesse possedute un terren o ver altro, et havesse passato anni 30 si posseda ben, e nissun non li possa dar inpazo ne molestia.

22—0. Item dove fosse terren che si inpiantasse, nel qual fosse stato di olivari e fosse... e colui che havesse piantato la vigna ralevasse dalle radici dei detti olivari sechi qualche pianta de olivo, sia de colui che relevará tal piante, intendendo e dichiarando, che le piante e rame giovine da zenechio in zoco sia de colui a chi apartenisse el terren e la sorte.

23—0. Item che ciascheduno sia tenuto a nettar i fossi della campagna e dar la via all'acqua sí che non anieghi le biave e sia tenuti a questo cosí feudatarij come altri sotto pena de L 2 per cadauno a S. Marco, cióé borghesani i terreni del borgo e li vilani cadaune nel suo contá ad ogni requisitione di patroni di terreni.

24—0. Item che alcun habitator dell'Aurana e del suo contado, cosí soldadi come vilani et altre persone, non possa ne debbia intrar ne in vigna ne in horti di alcuna persona a far danno sotto pena de q[soldi] 20 per cadauno che centrafará e cadauna fiada che sará contrafatto, a mittá a S. Marco e l'altra mittá al accusator, e sará tenuto de credenza e sopra ció debba pagar e reffar el danno fatto.

25—0. Item se per aventura non sará alla sedia un Zudese o ver dei, possa sentar el v[ice] Zudese e le sententie siano bone e ferme come se fossero fatte per i Zudesi in persona.

26—0. Item che ciascheduno se possa appelar davanti a m. lo Castellan dell'Aurana de cadauna sententia e termination, piacendo alle parti, ma non piacendo a una delle parti, sia qual si voglia andar davanti m. lo Castellan, debbiano andar davanti a m. lo conte de Zara, davanti el qual se possano etiam appelar d'ogni atto et sententia et terminacion de m. lo Castellan dell'Aurana.

27—0. Item che le contradition sarano fatte per la sedia dell'Aurana, la mittade se dié pagar et la altra mittade vien perdonada secondo l'usanza.

28—0. Item che quando i contestabili si cambiano da Zara all'Aurana a Zara, debbiano pagar a coloro che porteranno le sue robbe e di suoi compagni q 2 per caro fin al Lago, q 1 per somaro dal Lago per fin alla marina.

29—0. Item che quelli dell'borgo dell'Aurana sono tenuti dar a i datieri per presente ogni vilano ogni anno d'anno novo una somma di legne e q [soldi] 6, cióé quelli che tien la sorte, et altri habitatori che non tien la sorte sono tenuti a pagar q [soldi] 3 all'anno e non altro,

e le altre ville sono tenuti di dar i loro presenti secondo le sue usanze e li detti datieri sono tenuti de farli un pasto all'anno per i detti presenti.

30—0. Item che tutti i Villani dell'Aurana e del suo distretto sino tenuti di netar el fosso del Castello dell'Aurana intorno, sí dentro come di fuora, secondo come hanne per il passato.

31—0. Item che quando accoresse o voresse caso ch'l fosse alcun furto de qualche cosa, siano tenuti tutti quelli del borgo et anche del distretto dell'Aurana, cioé de quel lego dove sará fatto el furto, andar dietro alla trazza e dar adiutorio a piar mal fator e trovar el furto in pena de L 2 per caudano che non andasse essendo chiamato o comandato o aldando [sic] la campagna o ver il cridare.

32—0. Item che tutti quelli che havevano et haveranno i pegni, non li possano vender se non li appresenta al Zudese e dopo che'l sará appresentando sia el termine a venderlo per fin a giorni undeci et dopo vendute, sia el termine a venderlo fin a giorni otto immediate sequenti.

33—0. Item che le carni bovine, che si fanne alla beccaria se debbiano stimar per i stimadori deputati a vender secondo la stima et le altre carne si debiano vender secondo usanza.

34—0. Item che ciascheduno che venirá allegar o domandar region delle cose stabile e non possa provar con tre testimonij fide digni o ver con instrumento publico et autentico, non sia ne tegna la ragion per lui.

35—0. Item che ciascheduno che venirá allegar o domandar ragion delle cose mobele, la consuetudine vole et cosi si debba osservare, che provando con testimonij fide digni, la ragion sia e tenga per lui.

36—0. Item che di danni fatti in canpagna la consuetudine si é et cosi si debbia osservar, che colui al quale sará fatto il danno, provando il suo danno per testimonio fide digno e supplendo ancor lui con suo sacramento, li sia fatto raggione e sotisfatto el só danno a complimente de giustitia.

37—0. Item perché e usanza, che per ogni taverna el Zudese dell'Aurana dié haver per ogni botta q [soldi] 2, li qual dié bever de compagnia e de brigada in taverna, sia ordinato e cosi si debbia osservar, che se l'Zudese non vorrá andar in taverna a bever, i detti due soldi de compagnia debbia haver solamente un soldo per botta e non sia tenute bever in taverna ne dar niente del detto soldo ad alcuna persona, ma l'altro secondo soldo si debbia ad ogni modo bever in taverna per li altri in compagnia.

38—0. Item che ciascheduno che non sará dall'Aurana e del suo contado e distretto, che venirá alla fiera di S. Gregorio, sia tenuto e debbia pagar de tutto quello che 'l venderá o vero comprar q [soldi] 1 per lira, intendendo la detta fiera giorni otto davanti e giorni otto dapoi la festa di S. Gregorio.

Mandantes itaque et statuentes ad complacentiam et comodum universitatis [sic] hominum et habitatorem Burgi Aurane eiusque comitatus Capitula supra scripta inviolabiliter observari debere in et sub penis et stricturis suprascriptis usitatis et consuetis, valituris tamen et duraturis ipsis capitulis et conventionibus ad nostr. et successorum nostrorum beneplacitum et voluntatem, qui valeant et possint ipsa Capitula et concessiones declarare et interpretare ac moderare et corrigere et eis Capitulis et concessionibus addere et diminuere ad ipsorum successorum nostrorum beneplacitum et voluntatem pre ut eis melius videbit convenire.

In quorum fidem et testimonium hec presens registr. concessimus et fieri mandavimus.

Datum Jadre die prime mensis Aprilis indictione 2 1454 Anno Inc. Dom. N.

Ego Laurentius Lauredano comes Jadre manu mea scripsi.

Ego Benedictus de Mula Caps. manu mea scripsi.

Et ego Antonius Campolongo q. D. Alberti de Padua Imperiali auctoritate Not. et supra ... M-ci. D. Comitis Jadre Concellarius capitula suprascripta et concessiones suprascriptaa .....

„ВРАНСКИЙ ЗАКОНИК" — НОВЫЙ ПАМЯТНИК ХОРВАТСКОГО ОБЫЧНОГО ПРАВА"

Резюме

Автор публикует и анализирует неизвестный до сих пор документ — написанный по-итальянски сельский судебник из 38 статей, 1454. г., составленный в окрестностях Враны и содержащий нормы обычного права. Памятник был найден и переписан И. Гргичем в HAZ'-е, оригинал его ещё не найден. Вранский законник посвящен главным образом повинностям зависимого крестьянина, „виллана", нормам феодальной вотчины. В этом смысле он антипод тем сдебникам, которые фиксируют правопорядки свободных сельских общин, например, Полицкому статуту.

Виллан из-под Враны является членом общинной организации — крестьяне сами избирают некоторых илц из своей среды, существует круговая порука и „пособа". Но эта община находится под контролем феодалного собственника, в частности наделы (sorte) и общинные угодья уже перешли в собственность феодала. Правда, этим феодалом является не частное лицо, а Венецианская республика, свои платежи вилланы вносят государственным сборщикам податей. Но по характеру своих повинностей, по способу ведения хозяйства вранский виллан очень близок кметам из Задарского катастика 1421—1436 гг.

Вранский законник позволяет судить не только о сельских, но и о городских порядках, Врана — маленький городок, расположенный вдалеке от главных путей. Это — военный и судебно-административный центр, она заселена преимущественно земледельцами, законник не упоминает ремесленников. Но в то же время Врана является рынком для окрестных крестьян, здесь происходят тпадиционные весенние ярмарки, связь Враны с крестьянским миром заметно прочнее, чем у примопских городских коммун. Ценность Вранского законника, таким образом, ещё и в том, что он сообщаеет сведения, хоторых нехватало историкам для характеристики маленьких из внутренних областей Далмации.